

**VISOKA POSLOVNA ŠKOLA STRUKOVNIH STUDIJA
NOVI SAD**

EKONOMIKA AGRARA

dr Branka Maksimović

Novi Sad, 2021. godina

dr Branka Maksimović

EKONOMIKA AGRARA

Izdavač:

Visoka poslovna škola strukovnih studija, Novi Sad

Za izdavača:

dr Jelena Damnjanović

Recenzent:

dr Dejan Đurić

Elektronsko izdanje – pomoćna udžbenička građa (skripta)

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотеке Матице српске, Нови Сад

338.43(75.8)(0.034.2)

МАКСИМОВИЋ, Бранка, 1974 -

Међународна трговина [Elektronski izvor] / Branka Maksimović. - Novi Sad : Visoka poslovna škola strukovnih studija, 2021

Način pristupa (URL): <http://vps.ns.ac.rs>. - Opis zasnovan na stanju na dan 03.03.2021. - Nasl. s naslovnog ekrana. - Bibliografija.

ISBN 978-86-7203-186-7

a) Аграрна економија

COBISS.SR-ID 33187081

PREDGOVOR

Priređeni tekst iz ekonomike agrara rezultat je traganja za naučno utemeljenim studijama i studijskim tekstovima primerenim nastavnom programu predmeta Agroekonomija na Visokoj poslovnoj školi strukovnih studija u Novom Sadu. Pokazalo se da je raspoloživi studijski materijal sa područja agrobiznisa obiman, da obuhvata brojne analize i studije interdisciplinarne prirode i da praćenje publikacija u ovom području zahteva konstantan studijski napor. Ova skripta je prilagođena potrebama studenata Visoke poslovne škole strukovnih studija, a izučavanje ove kompleksne naučne discipline ima za cilj da studenti steknu teorijska i praktična znanja kako bi bili spremni da u uslovima privredivanja primene znanja iz ove oblasti. Cilj predmeta je osposobljavanje studenata da razumeju funkcionisanje agro kompleksa kao i da ovladaju osnovnim elementima ekonomike agrara koji proizilaze iz ekonomske teorije sa akcentom primene u modernom agrobiznisu. Očekivanja su da studenti po završetku procesa učenja u okviru predmeta Agroekonomija definišu osnovne pojmove iz domena poljoprivrede, njene specifičnosti i ekonomske teorije u modernom agrobiznisu, objasne povezanost makro-mikro problematike sa ciljem postizanja prehrambene sigurnosti, definišu pojam i ciljeve agrarne politike i obrazlažu razloge za državnu intervenciju u poljoprivredi, kao i da nabroje vrste i oblike agrarne politike i analiziraju poziciju i značaj agrara i ruralne ekonomije u međunarodnim integracijama.

Osnovu izlaganja u ovom udžbeniku su tekstovi eminentnih istraživača ekonomike poljoprivrede, posebno materijali saopšteni u udžbeničkoj literaturi prof. dr Zorke Zakić i dr Žakline Stojanović u knjizi Ekonomika agrara i prof. dr Dragice Božić, prof. dr Natalije Bogdanov i prof. dr Miladina Ševarlića u knjizi Ekonomika poljoprivrede, kao i tekstovi na koje su se oni oslanjali. Naredne stranice ovog udžbenika obuhvataju tematiku ekonomike agrara u osam poglavlja.

Autor se zahvaljuje kolegama sa Visoke poslovne škole strukovnih studija koji su korisnim savetima pomogli u realizaciji skripte, kao i porodici na razumevanju i podršci.

Autor

SADRŽAJ

1. Uvodna razmatranja

- 1.1. Pojam i definisanje ekonomike agrara
- 1.2. Razgraničenje makro i mikro problematike agrara
- 1.3. Razvoj ekonomske misli o agraru

2. Definisanje poljoprivrede i agroprivrednog sistema

- 2.1. Različiti pristupi u definisanju poljoprivrede
- 2.2. Pojmovno određenje - agroprehrambeni sistem i agroprivreda
- 2.3. Agroprivreda kao deo ekonomskog sistema zemlje
- 2.4. Modeli organizaciono – poslovne strukture savremenog agrara
 - 2.4.1. Model porodične poljoprivrede i agrobiznis model
 - 2.4.2. Različite forme integrisanja u agrobiznis

3. Kooperative

- 3.1. Kooperative kao specifičan oblik udruživanja
- 3.2. Definicija i karakteristike savremenih zadruga
- 3.3. Nastanak, savremeni nivo i značaj zadrugarstva u EU
 - 3.3.1. Faktori razvoja zadruga u EU
- 3.4. Zemljoradničko zadrugarstvo u Srbiji
 - 3.4.1. Savremeni nivo razvoja i značaj zadrugarstva u Srbiji
 - 3.4.2. Karakteristike savremenih zadruga u Srbiji
 - 3.4.3. Faktori razvoja zadruga u Srbiji
 - 3.4.4. Problemi zadrugarstva u Srbiji

4. Specifičnosti poljoprivrede

- 4.1. Značaj specifičnosti poljoprivrede
- 4.2. Vlasništvo nad zemljištem kao specifičnost poljoprivrede
- 4.3. Zakon koncentracije i centralizacije kapitala u poljoprivredi
- 4.4. Poljoprivredna proizvodnja je pod dejstvom prirodnih faktora
- 4.5. Uticaj poljoprivredne proizvodnje na korišćenje resursa i očuvanje životne sredine
- 4.6. Naučno-tehnički progres u poljoprivredi
- 4.7. Organska poljoprivreda
- 4.8. Standardi i standardizacija poljoprivredno-prehrambenih proizvoda
- 4.9. Specifičnost upravljanja faktorima poljoprivredne proizvodnje
 - 4.9.1. Specifičnosti proizvodnog procesa

5. Od tradicionalne do moderne poljoprivrede

- 5.1. Pojam transformacije poljoprivrede
- 5.2. Kontrasti tradicionalne i moderne poljoprivrede
- 5.3. Zelena revolucija i društveno-ekonomski aspekt transformacije poljoprivrede
- 5.4. Transformacija agrara u Srbiji

6. Menadžment u poljoprivredi

- 6.1. Pojam i definicija menadžmenta
- 6.2. Marketing menadžment u poljoprivredi
 - 6.2.1. Pojam i razvoj marketinga u agroprivredi
 - 6.1.2. Marketing strategija poljoprivrednih proizvođača
- 6.3. Strateško upravljanje ekonomsko-organizacionom strukturom poljoprivredne proizvodnje
 - 6.3.1 Strateško planiranje na farmi
 - 6.3.2. Veličina poljoprivrednih organizacija na različitim nivoima integrisanosti
 - 6.3.3. Intenzivnost poljoprivredne proizvodnje
 - 6.3.4. Specijalizacija u poljoprivrednoj proizvodnji
- 6.4. Specifičnosti upravljanja resursno-ograničenim gazdinstvom

7. Agrarna politika

- 7.1. Pojam i ciljevi agrarne politike
- 7.2. Državni intervencionizam u poljoprivredi
- 7.3. Mere agrarne politike
 - 7.3.1. Mere zemljišne politike
 - 7.3.2. Ekonomske mere agrarne politike
 - 7.3.2.1. Cena kao najvažniji segment agrarne politike
 - 7.3.2.2. Fiskalna politika – subvencije, porezi i njihov uticaj na popoljoprivrednu proizvodnju
 - 7.3.2.3. Finansiranje poljoprivrede – investiciona i kreditna politika
 - 7.3.2.4. Osiguranje poljoprivredne proizvodnje
 - 7.3.2.5. Izvozno-uvozna politika
 - 7.3.2.6. Agrarni budžet
 - 7.3.3. Tehničko-tehnološke mere
 - 7.3.4. Organizaciono-institucionalne mere
- 7.4. Zajednička agrarna politika
- 7.5. Svetska trgovinska organizacija i liberalizacija agrosektora
- 7.6. Agrarna politika Srbije

8. Politika integralnog ruralnog razvoja

- 8.1. Pojam i definisanje koncepta integralnog ruralnog razvoja
- 8.2. Saljaci – činjenice, karakteristike, poimanje i ekonomska definicija seljaka
- 8.3. Ciljevi politike integralnog ruralnog razvoja
- 8.4. Politika ruralnog razvoja u Srbiji

Rečnik pojmova

Literatura

1. UVODNA RAZMATRANJA

Rezime

Poljoprivreda je grana privrede od vitalnog značaja za opstanak ljudi. Međutim, ona je tokom civilizacijskog razvoja tretirana na različite načine. U tom kontekstu dat je kratak pregled razvoja ekonomske misli o agraru. Poljoprivreda danas označava širok spektar aktivnosti i aktera na privrednoj sceni i to seljaci, farmeri, agrobiznis korporacije, zadruge, distributivni lanci, mega marketi i male trgovine, pružaoci finansijskih i marketing usluga, banke, robne berze, pa i država kao značajan faktor u primeni zakonskih okvira i njihove modifikacije na tržištu poljoprivrednih proizvoda. U ovom poglavlju razmatra se pojam i definisanje ekonomike agrara. Istovremeno će se ukazati na razgraničenje makro i mikro problematike agrara koja se odnosi na izučavanje dubine agregacije subjekata koji su uključeni u analizu. Dakle, može se uočiti u obimnoj literaturi da je zajedničko izučavanju problematike agrara dvojni pristup, odnosno makro i mikro. Shodno tome razlikuju se i instrumenti ekonomske analize, jer nije svejedno da li se prati ekonomsko ponašanje pojedinca, grupe ili čitavog društva.

1.1. Pojam i definisanje ekonomike agrara

Ekonomika, u opštem značenju, je nauka koja izučava ekonomsku stvarnost određenog područja, shodno tome, Ekonomika poljoprivrede izučava ekonomsku stvarnost koja se na različite načine i preko različitih pojavnih oblika odlikava u poljoprivredi (Mihajlović i Arsenović, 2002).

Ekonomika poljoprivrede, kao naučna disciplina, u literaturi se najčešće **definiše** na sledeći način (Zakić i Stojanović, 2008):

- nauka koja izučava ekonomsku stvarnost koja se na različite načine odlikava u poljoprivredi;
- primenjena nauka koja izučava delovanje opštih ekonomskih zakona na području poljoprivrede;
- nauka o procesu proširene reprodukcije na nivou grane - poljoprivrede, odnosno, agroindustrijskog kompleksa (koga čine ukupna aktivnost proizvodnje, prerade, distribucije i potrošnje hrane);
- primenjena nauka koja izučava kako proizvođači, potrošači i društvo koriste ograničene resurse u proizvodnji, preradi, distribuciji i potrošnji hrane (Mihajlović i Arsenović, 2002).

Zadatak ekonomike agrara je da posmatra i opisuje pojave unutar modernog sistema za proizvodnju i distribuciju hrane, da organizuje zapažanja u logične celine i da tamo gde budu uočene pravilnosti u odvijanju posmatranih pojava formuliše „zakonitosti“. Uočene zakonitosti pružaju mogućnost da se predvidi tok određenih pojava i planira akcija učesnika u sistemu. Prema Pensonu i saradnicima ekonomika agrara je društvena nauka koja se bavi načinom na koji potrošači, proizvođači i društva biraju između alternativne upotrebe oskudnih resursa u procesu proizvodnje, razmene i potrošnje dobara i usluga. Dakle, *ekonomika agrara je primenjena društvena nauka koja izučava osnovne zakone alokacije ograničenih resursa na neograničeni broj međusobno konkurentskih alternativa u proizvodnji, preradi, distribuciji i potrošnji hrane.*

Ekonomski problem se svodi na pitanje optimalnog izbora u uslovima ograničenih resursa. Suština ekonomskog problema objašnjava se preko dva često korišćena klišeja: *Ne možeš u isto vreme imati kolač i jesti ga ili Nema besplatnog ručka* (Penson, Capps, Rosson III & Woodard, 2015, 24). Posmatrano sa individualnog ili kolektivnog aspekta ne možemo imati sve što želimo, iz tog razliga je neophodno donositi odluke, odnosno praviti izbore. Npr. potrošači svakodnevno donose odluke o rashodima imajući u vidu budžet s kojim raspolažu. Njihov cilj je maksimiziranje zadovoljstva koje imaju raspoređivanjem svog vremena između posla i slobodnog vremena i raspoređivanjem raspoloživog dohotka na potrošnju i uštedu, s obzirom na cene proizvoda sa kojima zadovoljavaju svoje potrebe. Proizvođači moraju donositi odluke o proizvodnji, marketingu i investicijama imajući u vidu raspoloživi budžet. Cilj preduzeća je maksimiziranje profita, s obzirom na

raspoložive resurse i date cene. Nedostatak resursa primorava potrošače i proizvođače da donose odluke koje se odnose na vremensku dimenziju. Zato svaki doneti izbor ima oportunitetni trošak, a odnosi se na implicitni trošak povezan sa sledećom najboljom alternativom. To znači da izbori koje potrošači donesu danas uticaće na to kako će živeti u budućnosti, dok izbori koje preduzeća imaju značajan uticaj na profitabilnost u budućnosti.

Društvo takođe mora doneti odluku o tome kako najefikasnije rasporediti ograničena sredstva na definisane ekonomske vladine programe. Strateški cilj države jeste obezbeđenje nacionalne prehrambene sigurnosti i bezbednosti (država je značajan faktor na tržištu hrane). U tom smislu efikasnost alokacije resursa (šta, kako, koliko, gde i za koga proizvoditi) definisana je, u najširem smislu, institucionalnim i političkim sistemom zemlje.

1.2. Razgraničenje makro i mikro problematike agrara

Ekonomika poljoprivrede je nauka koja ekonomske međuzavisnosti u poljoprivrednoj proizvodnji izučava kako sa mikroekonomskog (tj. s aspekta ekonomike privrednih subjekata), tako i sa makroekonomskog stanovišta (Mihajlović i Arsenović, 2002). **Mikro aspekt** izučavanja se odnosi na osnovne zakonitosti individualnog ponašanja proizvođača i potrošača hrane. Ekonomika proizvodnje posmatra osnovne zakonitosti ponašanja individualnog proizvođača hrane, bez obzira da li je on klasifikovan kao agroindustrijski biznis ili porodično gazdinstvo. Posmatra se način pribavljanja i kombinacije resursa u proizvodnji, pri čemu ciljevi mogu varirati od ostvarenje što većeg profita do održanja porodice na farmi. Menadžer ili individualni poljoprivredni proizvođač su značajni u razmatranju osnovnih pitanja alokacije resursa (šta, kako, koliko, gde i za koga proizvoditi) (Zakić i Stojanović, 2008, 18). **Makro aspekt** izučavanja se odnosi na poljoprivredu, odnosno agroprivredu kao sektor, na nacionalnom ili međunarodnom nivou (npr. agrarna politika, ruralna politika, politika zaštite životne sredine, (Zakić i Stojanović, 2008). Mikroekonomija proučava pojedince i poslovne odluke, dok makroekonomija analizira odluke koje su donele države i vlade. Ova dva pojma čine se različitim, a zapravo su međusobno zavisni i dopunjuju se i u mnogim tačkama se preklapaju. Mikro-ekonomija se fokusira na ponudu i potražnju i druge snage koje određuju nivo cena, čineći ga pristupom odozdo prema gore (pokušava da razume ljudske izbore, odluke i raspodelu resursa).

Makroekonomija uzima pristup od vrha prema dole i posmatra ekonomiju u celini, pokušavajući da odredi njen tok i prirodu. Makroekonomija, s druge strane, proučava ponašanje zemlje i kako njene politike utiču na ekonomiju u celini. Analizira čitavu industriju i ekonomiju, a ne pojedince ili određene kompanije, zbog čega je to pristup odozgo prema dole. Sagledavanje ekonomskog sistema sa makro aspekta je veoma značajno za poljoprivredu koja se bavi proizvodnjom hrane u smislu izvoza iste u druge zemlje. S druge strane važno je i zbog uvoza (npr. nafte) zbog troškova koji ulaze u sastav gotovog

proizvoda, kao i značaja koji se ogleda u ličnom interesu (rešavanja problema gladi, jer glad dovodi do ratova).

Iz navedenog može se zaključiti da se osnovni pristup izučavanju problematike agrara bazira na jedinstvenom spoju makro i mikro aspekata, odnosno nema uspešne poljoprivrede bez uspešnih agroproizvođača, i obrnuto, nema uspešnih agroproizvođača bez pravilno dizajnirane agrarne politike.

Kao što je istaknuto u literaturi, „svi živimo na veoma međuzavisanim načinom na „svemirskom brodu Zemlja“. „Na svemirskom brodu Zemlja nema putnika, svi smo posada“ (Marshall McLuhan).

Polazeći sa stanovišta da je Ekonomika poljoprivrede, prvenstveno, makro-ekonomska disciplina (Randelović, 2001), **predmet** njenog izučavanja je:

- mesto i uloga poljoprivrede u privrednoj strukturi i privrednom razvoju, osnovne funkcije poljoprivrede u nacionalnim i svetskim razmerama, razvoj međusobnih odnosa poljoprivrede i ostalih privrednih grana;
- specifičnosti manifestovanja opštih zakonitosti razvoja društva i privrede u poljoprivredi;
- razvoj proizvodnih snaga i proizvodnih odnosa u poljoprivredi;
- proizvodni subjekti u poljoprivredi, njihove karakteristike (proizvodne i ekonomske) i način organizovanja;
- proizvodni resursi (kapaciteti) u poljoprivredi i njihovo korišćenje;
- tendencije u poljoprivrednoj proizvodnji, plasmanu (trgovini) i potrošnji poljoprivredno-prehrambenih proizvoda;
- mere agrarne politike, odnosno, društveno-ekonomske i političke mere koje se preduzimaju u poljoprivredi (vrste, karakter, efekti mera).

Najčešće sadrži makro društveno-ekonomski aspekt izučavanja poljoprivrede kroz nastavno-naučne discipline: Ekonomika poljoprivrede, Ekonomika poljoprivrede i zadrugarstvo, Ekonomska politika u poljoprivredi, Agrarna politika, Ekonomika agrara i sl.

Značaj razvijanja naučno-nastavnih disciplina iz društveno-ekonomskog domena agrara u direktnoj je vezi sa nivoom razvijenosti određene zemlje. Npr. u razvijenim zemljama značaj primarne poljoprivredne proizvodnje, kao privredne delatnosti, opada. Dakle, opada učešće poljoprivrede u stvaranju nacionalnog dohotka i aktivne poljoprivredne radne snage (poljoprivrednika) u ukupnom broju zaposlenih.

1.3. Razvoj ekonomske misli o agraru

Poljoprivreda je najstarija ljudska delatnost i prema nekima najrasprstranjenija delatnost (ako se posmatra broj stanovnika koji se bavi poljoprivredom u svetu). Prvobitno, ona se razvila kao nastavak sakupljačkih delatnosti, lova, ribolova i nomadskog stočarenja (Đurić i Njegovan, 2016, 1). Poljoprivreda se razvijala dugim i sporim evolutivnim promenama sve do sredine 19 veka, kada evoluciju zamenjuje prvo Poljoprivredna revolucija (traje do 1950-tih godina), a zatim Zelena revolucija I i II (od 1950-tih do danas). Mesto poljoprivrede u

privredno-civilizacijskom razvoju tretirano je na različite načine: od ignorantskog do favorizacionog tretmana.

Razvoj nauke o agraru svoju osnovu nalazi u tekstovima koji su nastali mnogo pre XVIII veka n.e. Prvi poznati pisani tekstovi datiraju iz VI vek pre n.e. vezane su za reforme u staroj Grčkoj, a bile su usmerene ka stvaranju klase slobodnih seljaka i rešavanju pitanja seljačkog duga. Učenje iz IV veka pre n.e. (Stara kineska civilizacija) Šan Jan „*Knjiga vladara oblasti Šan*, može se smatrati pretečom savremene nauke o složenim društveno-ekonomskim problemima agrara. U knjizi su date preporuke vladaru koji želi dobro da upravlja društvom i ekonomijom:

- ✓ “Mudrac zna šta je suština dobrog upravljanja državom, zato on primorava ljude da sve svoje misli ponovo okrenu ka zemljoradnji.”
- ✓ “Upravljavajući državom pametan vladar je dužan tako da učini da zemljoradnici ne napuštaju svoju zemlju, da mogu da prehrane svoje roditelje i izađu na kraj sa svojim porodičnim poslovima.”
- ✓ “Imati ogromnu zemlju i ne uzorati ledinu isto je što i nemati zemlju.”
- ✓ “Ako u narodu postoje ljudi koji imaju viškove žita, neka im se za predaju žita dodele činovničke dužnosti i plemićka zvanja.”
- ✓ “Ako se u jednoj ruci usredsredi pravo svojine na planine i jezera, tada ljudi koji mrze zemljoradnju, lenštine i oni koji teže da izvuku dvostruku dobit neće imati čime da se hrane.”

Kroz istoriju izučavanje poljoprivrede je imalo svoje faze stagnacije i uspona. U 10. veku dolazi do stagnacije poljoprivredne proizvodnje usled seoba naroda. Interesovanje za problematiku agrara javlja se ponovo u 13. veku. Istaknuta ličnost tog vremena je Toma Aquinski koji je govorio: “Poziv poljoprivrednika pripada veštinama koje treba negovati.” “Briga za ishranu naroda na vlastitom području mora vladaru biti časnija nego trgovački posao oko uvoza hrane”. U XVII veku u Evropi dominira ekonomska teorija i epoha **merkantilističke** ideje. Kada se smatralo da bogatstvo države proističe prvenstveno iz njenog pozitivnog spoljnotrgovinskog bilansa. Merkantilisti su smatrali da je „*Trgovina najvažnija privredna delatnost, a bogatstvo jednog društva meri se samo novcem i to zlatom*“. Pobornici merkantilizma su J. B. Colbert u Francuskoj (16. i 17. veka), Thomas Mun u Engleskoj, Antonio Serra u Italiji. Poseban oblik merkantilizma koji se javlja u Nemačkoj i Austriji naziva se **kameralizam** (javlja se u periodu 16. i poč 19. veka, takođe su smatrali da je sinonim bogatstva plemeniti metali, kameralisti su bili državni činovnici). Osnovni teorijski principi merkantilističkog učenja su:

1. bogatstvo jedne države izražava se u novcu, odnosno u plemenitim metalima;
2. ukoliko u zemlji nema rudnika zlata i srebra, do novca se dolazi jedino putem spoljne trgovine, a to znači da
3. izvoz roba dovodi do priliva novca u zemlju čime se povećava bogatstvo države, a uvoz dovodi do odliva novca čime se smanjuje bogatstvo države.

Oni će svojim svojim delovanjem uspeti da potisnu poljoprivredu u drugi plan. U drugoj polovini XVIII veka razvija se škola ekonomske misli u Francuskoj pod nazivom *fiziokratizam* (grč. reči fisis = priroda i kratein = vladati). Javlja se kao reakcija na težak položaj poljoprivrede kao posledica merkantilizma. Fiziokrate u centar ekonomskog koncepta stavljaju poljoprivredu kao jedinu produktivnu delatnost. Smatraju da je poljoprivreda izvor bogatstva, odnosno da je jedino poljoprivreda (zahvaljujući biološkom karakteru procesa proizvodnje gde sadrže daleko veću masu u finalnom proizvodu u odnosu na početno uloženi materijal) u stanju da daje prinos koji je veći od nastalih troškova tzv. neto proizvod. Utemeljivač ove škole je Francois Quesney, koji smatra da je blagostanje poljoprivrednika od izuzetnog značaja za državu, jer “siromašni seljaci znače i siromašno kraljevstvo; siromašno kraljevstvo – siromašan kralj.”

Osnovno polazište fiziokratije je da ekonomskim ponašanjem vlada zakon prirode. Vodeće pravilo je neintervencionizam *laissez faire* (nemešanje države u ekonomska pitanja ili u bukvalnom prevodu „Neka stvari idu svojim tokom“), odnosno *laissez faire de la nature* („Sloboda prirodi“). Osnovni aspekti doprinosa ove škole razvoju ekonomske misli o agraru su: prvi izučavaju odnos krupnog i sitnog gazdinstva, prvi koriste kalkulacije u poljoprivredi, od njih potiče i “Zakon o opadajućim prinosima”. Smatrali su da kapital od svih načina na koje može biti upotrebljen, kapital uloženi u poljoprivredu najkorisniji je za društvo. *Industrijalizam* koji označava fazu privrednog razvoja kada se kapital i radna snaga sele iz agrarnih aktivnosti u industriju kao vodeći sektor svake nacionalne ekonomije. Može se izdvojiti četiri modela: zapadnoevropski model – javlja se u 18. veku i karakteriše ga laka industrija; sovjetski model vezuje se za period 1920-te u uslovima veoma zaostale privrede Sovjetskog Saveza i zasnovan je na teškoj industriji; modeli dualne ekonomije - neindustrijalizam javlja se 1950-tih, poljoprivreda predstavlja osnovni izvor sredstava za industrijalizaciju (poljoprivreda je zaostala, a industrija je organizovan napredni sektor), parole koje su obeležile to razdoblje su: “Čeličane su simbol snage”, “Industrija je simbol bogatstva”, “Poljoprivreda je simbol siromaštva” i neoruralizam javlja se u drugoj polovini 1960-tih i prvoj polovini 1970-tih godina, kao reakcija na nepovoljan položaj poljoprivrede i ruralnih regiona u konceptu industrijskog razvoja zemalja, te je potreban drugačiji pristup razvoju privrede i poljoprivrede i ruralnim sredinama (kao regionalnim centrima privrednog razvoja).

Pitanja za proveru znanja

1. Gde su koreni nastanka sistematizovanog skupa znanja o poljoprivredi?
2. Merkantilizam
3. Kameralizam
4. Fiziokratizam
5. Industrijalizam
6. Zapadnoevropski industrijalizam i sovjetski model industrijalizacije
7. Neindustrijalizam
8. Neoruralizam
9. Pređeni put od prvobitnog agrarnizma do neoruralizma imao je koje faze?
10. Definicija ekonomika agrara
11. Zadatak ekonomike agrara
12. Objasnite pojam ekonomike agrara koristeći primere iz prakse vezane za pitanje optimalnog izbora u uslovima ograničenih resursa
13. Objasnite mikro aspekt problematike agrara
14. Objasnite makro aspekt problematike agrara
15. Objasnite razliku između mikro i makro nivoa izučavanja problematike agrara
16. Nabrojite pet osnovnih odluka koje treba doneti unutar agroekonomskog sistema u domenu alokacije resursa?

2. DEFINISANJE POLJOPRIVREDE I AGROPRIVREDNOG SISTEMA

Rezime

U okviru ovog poglavlja predstavice se različiti pristupi u definisanju poljoprivrede, zatim pojmovno određenje agroprehrambeni sistem i agroprivrede kao dela ekonomskog sistema zemlje. Poljoprivreda nije samo jedna od najstarijih, nego i jedna od najdugovečnijih oblasti proizvodnje, koja je duži vremenski period bila dovoljna sama sebi. Za poljoprivredu se kaže da ne možemo biti sigurni kada je počeo njen razvoj, tj. kada se od jedne sakupljačke aktivnosti prešlo na proizvodnju biljaka i životinja. Poljoprivreda je dugi niz godina, a u nekim zemljama i danas se tretira kao primarna poljoprivredna proizvodnja (biljna i stočarska). Definisanju poljoprivrede se prilazi sa različitih aspekata poslovno-profesionalni, radno-kulturni, ekološko-patriotski, agro-globalistički i tehničko-tehnološkog i organizacionog. Po Marks, poljoprivreda predstavlja jednostavnu proizvodnju sirovih produkata koja prerađivačkoj industriji isporučuje sirovi materijal. Marks kaže da sirovine koje se proizvode u poljoprivredi predstavljaju sredstvo svoje sopstvene reprodukcije. Posebno naglašava da je poljoprivreda samo posebna oblast proizvodnje. On kaže: "Od svih grana proizvodnje, poljoprivreda je prva u kojoj nalazimo primenu prirodnih snaga radi proizvodnje u velikim razmerama." Teoretičari marksizma smatraju da je poljoprivreda nastala kao privredna delatnost širenjem društvene podele rada kada je došlo do odvajanja manufakture od poljoprivrede što je dovelo do sve izraženije međuzavisnosti između privrednih delatnosti. Drugim rečima, dolazi do sve izraženijeg procesa podružljavanja proizvodnje. Uz delovanje i drugih promena u okruženju kao što su tehničko-tehnološki napredak, koncentracija i centralizacija kapitala i sl. dovode do uspostavljanja novih veza između poljoprivrede i komplementarnih privrednih grana. U tom kontekstu predstavljene su različite forme integrisanja u agrobiznis, modeli organizaciono – poslovne strukture savremenog agrara, kao i model porodične poljoprivrede i agrobiznis model.

2.1. Različiti pristupi u definisanju poljoprivrede

Jasno i precizno definisanje pojmova poljoprivrede i agroindustrijski kompleks je značajno, ne samo za sagledavanje njihove uloge u privrednom razvoju, već i za uspešno vođenje ekonomske, odnosno, agrarne politike zemlje.

Na nižem stepenu privredne razvijenosti pojam poljoprivrede je najčešće sinonim za primarnu poljoprivrednu proizvodnju, odnosno, proizvodnju sirovih produkata, namenjenih za neposrednu ishranu. Ova definicija se, polazeći od toga čime se bave zemljoradnička gazdinstva kao osnovni organizacioni oblici u poljoprivredi, odnosi na primarnu poljoprivredu, svojstvenu manje razvijenim zemljama, sa nižim stepenom društvene podele rada. Osnovni faktori proizvodnje ovde su zemlja i rad koji se u neizmenjenom obliku ili sa neznatnim izmenama, prenose sa generacije na generaciju.

Međutim, sa razvojem privrede i tržišnog načina privređivanja, u razvijenim ekonomijama subjekti u poljoprivredi se povezuju sa ostalim proizvodnim subjektima. U ovom širem smislu, u savremenoj udžbeničkoj literaturi **poljoprivrede** se najčešće definiše kao *oblast proizvodnje u kojoj se proizvode, dorađuju ili prerađuju primarni proizvodi biljnog i životinjskog porekla radi zadovoljavanja određenih potreba ljudi* (Zakić i Stojanović, 2008).

Pored navedenih definicija sa proizvodno-organizacionog aspekta u literaturi se navode i drugi pristupi definisanju poljoprivrede: poslovno-profesionalni, radno-kulturni, ekološko-patriotski, agro-globalistički i dr.

Poslovno-profesionalni pristup definisanju poljoprivrede se bazira na rešavanju dileme o statusu poljoprivrede kao načina života ili poslovanja. Dok se tradicionalna poljoprivreda izjednačavala sa načinom života, u literaturi razvijenih zemalja tržišne privrede 1970-ih godina, koje karakteriše snažna ekspanzija proizvodnje hrane, poljoprivreda se poistovećuje sa biznisom, u koji treba ulagati da se ostvari zarada (profit). Ovakvo shvatanje je dovelo do prezaduživanja farmera, što je dovelo do nestajanja velikog broja istih, pre svega, malih porodičnih gazdinstava. Nakon sagledavanja posledica sredinom 1980-ih u literaturi preovladava mišljenje da je poljoprivreda i biznis i način života. To se posebno odnosi na sistem proizvodnje na porodičnom gazdinstvu, čiji je poslovni cilj za većinu njih profit, ali i ostvarenje i drugih ciljeva kao što su: socijalni, kulturni i ekološki.

Radno-kulturni pristup u definisanju poljoprivrede ističe se u literaturi razvijenih zemalja tržišne ekonomije. Ovde se posebno ističe zadovoljstvo farmera radom na otvorenom prostoru i mogućnošću da prate rast i razvoj biljaka i životinja.

Ekološko-patriotski pristup definisanju poljoprivrede ističu potrebu njenog vraćanja tradicionalnom načinu organizovanja i uspostavljanja ravnoteže između čoveka i prirode. Za porodično gazdinstvo profit je poslovni cilj, ali upravitelji ovim gazdinstvom imaju dodatne ciljeve kao što je:

✓ održanje stila življenja,

- ✓ prenošenje gazdinstva putem nasleđa na članove porodice,
- ✓ očuvanje prirodnih svojstava zemljišta,
- ✓ negovanje dobrosusedskih odnosa i odgovornosti za opšti razvoj komune u kojoj se živi.

Što ukazuje na zaključak da bavljenje poljoprivredom nije prevashodno profesija ili životna šansa, već je to svojevrsni identitet.

Agro-globalistički pristup shvatanju poljoprivrede ističe zaokret u poimanju poljoprivrede i vraćanju ove delatnosti njenim korenima, uz uspostavljanje nužne ravnoteže između čoveka i prirode.

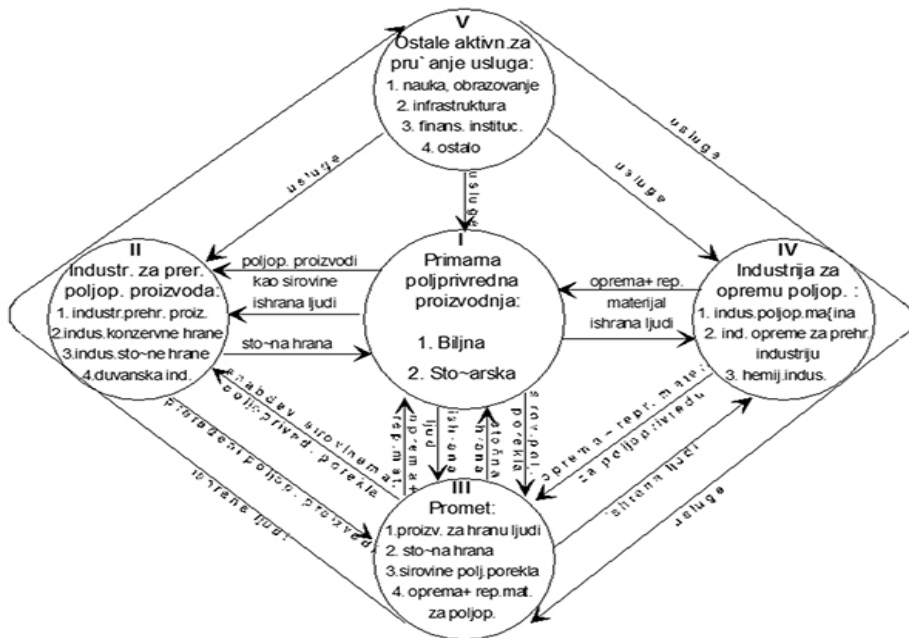
Intenzivna poljoprivreda koristi velike količine inputa što je dovelo do negativnih nuspojava na životnu sredinu zbog načina korišćenja zemljišta. Proizvodnja hrane na konvencionalni način uz primenu hemije zahteva zaokret uz pronalaženje alternativnih rešenja. Međunarodne organizacije (UN, FAO, WTO) su pokrenule pitanja koja su vezana za prehrambenu bezbednost, kvalitet okruženja i održivost rasta i razvoja agrosektora. Dakle, problemi hiperprodukcije hrane uslovljene konvencionalnom poljoprivredom baziranoj na velikoj upotrebi hemijskih inputa (zelena revolucija) rešavaće se primenom alternativnih tehnologija. Razvoj koncepta održivog poljoprivrednog i ruralnog razvoja pored porasta proizvodnje hrane, doprineće unapređenju prehrambene sigurnosti i očuvanju prirodnih resursa za buduće generacije.

2.2. Pojmovno određenje - agroprehrambeni sistem i agroprivreda

Van gazdinstva se proizvode sredstva za proizvodnju industrijskog porekla koja koristi poljoprivreda (poljoprivredna mehanizacija, mineralna đubriva, sredstva za zaštitu bilja, stočna hrana). Tako se konstituiše kompleksan sistem funkcionalnih horizontalnih i vertikalnih veza više međusobno zavisnih privrednih oblasti i grana koji se naziva agroindustrijski kompleks ili agrobiznis. **Agrobiznis** predstavlja zbir svih operacija koje su vezane za proizvodnju i distribuciju vanpoljoprivrednih inputa, proizvodne operacije na farmi, te skladištenje, preradu i distribuciju poljoprivrednih sirovina i proizvoda od njih. Izum reči "agribusiness" se pripisuje John Davis-u, (zameniku ministra poljoprivrede u Ajzenhaurevoj vladi – SAD 1956. godine) i vezuje se za proces vertikalne integracije u prehrambenom kompleksu i pitanje kontrole tržišta (uticaj države). Kod nas je termin agroindustrijski kompleks lansiran početkom 1960-tih odakle se širio u drugim bivšim socijalističkim zemljama, danas zemljama u tranziciji (Zakić i Stojanović, 2008).

S obzirom da proizvode ne nabavljamo direktno od proizvođača, put od proizvođača do potrošača je dug i uključuje mnoštvo dodatnih aktivnosti. Na putu od njive do trpeze značajnu ulogu ima prehrambena industrija čiji je osnovni zadatak prerada sirovina poljoprivrednog porekla i njihova ponuda na tržištu. Dakle, **agroprehrambeni sistem** čine primarna poljoprivredna proizvodnja i prehrambena industrija.

Modernu poljoprivredu (agroprivredu) čine: predfarmerski sektor (imputni), farmerski sektor (primarna proizvodnja), sekundarni (prerađivački sektor) i tercijalni (uslužni) sektor (ova dva sektora mogu se nazvati zajedničkim imenom postfarmerski sektor).

Slika 1. Agrobiznis kompleks Srbije

Izvor: Zakić, Z. i Stojanović, Ž. *Ekonomika agrara*, Centar za izdavačku delatnos Ekonomskog fakulteta Beograd, 2008, str. 66

Farmerski sektor je centralni deo koga predstavlja primarna poljoprivredna proizvodnja - poljoprivreda (biljna i stočarska) i ribarstvo. *Predfarmerski sektor* uključuje industrijske grane u kojima se proizvode poljoprivredni inputi: delovi mašinske industrije koji obezbeđuju traktore i priključne mašine, delovi hemijske industrije za proizvodnju mineralnih đubriva, sredstava za zaštitu bilja i petrohemijskih proizvoda (dizel, benzin, motorna ulja i sl.). *Postfarmerski sektor* je najsloženiji jer ga čine aktivnosti iz nekoliko delatnosti. To su industrijske grane za prerađivanje poljoprivrednih proizvoda, kao i zanatska proizvodnja prehrambenih proizvoda. Agroindustrija predstavlja, prema klasifikaciji delatnosti (KD), podsektor proizvodnje prehrambenih proizvoda, pića i duvana (uključujući i proizvodnju hrane za stoku i druge životinje).

Dalje, u ovaj segment uključena je i trgovina, odnosno, marketing i promet poljoprivredno-prehrambenih proizvoda (trgovina na malo, trgovina na veliko i spoljna trgovina). Najzad, ovom sektoru pripadaju ugostiteljstvo i veliki potrošači hrane (bolnice, vojska, studentski restorani i dr.). U najširem smislu u agroindustrijski kompleks uključuju se i finansijske institucije, savetodavna

služba i naučno-istraživačke organizacije u poljoprivredi koje pružaju usluge agroindustrijskom kompleksu (Zakić i Stojanović, 2008).

U pogledu obuhvatnosti ovog složenog sistema, mogu postojati određene specifičnosti između pojedinih zemalja, ali je za sve zemlje razvijene tržišne ekonomije karakteristično da se poljoprivreda identifikuje sa agrobiznisom ili agroprivredom. Međutim, na poljoprivredu se više ne gleda kao na delatnost u kojoj se proizvodi samo ili uglavnom, za zadovoljavanje potreba proizvođača i njihovih članova domaćinstava, već postaje unosan posao (biznis) koji im donosi dohodak, odnosno, profit kroz povezivanje sa delatnostima unutar agrobiznisa. Navedene definicije i pristupi poljoprivredi ukazuju da je širina shvatanja poljoprivrede uslovljena stepenom privredne razvijenosti zemlje. U zemljama u razvoju definisanje poljoprivrede je određeno tradicijom u primarnoj poljoprivrednoj proizvodnji. U razvijenim zemljama tržišne ekonomije pojam poljoprivrede se izjednačava sa agroindustrijskim kompleksom ili agrobiznisom (Božić, Bogdanović i Ševarlić, 2011, 14).

2.3. Agroprivreda kao deo ekonomskog sistema zemlje

Agroprivredu karakteriše postojanje sledećih elemenata:

1. Resursi
2. Agroprivredni subjekti
3. Aktivnosti
4. Institucije

Pojam **resursi** koristi se za označavanje materijalnih i nematerijalnih izvora stvaranja bogatstva i ekonomskog blagostanja. Osnovu sticanja bogatstva čine: prirodni, ljudski i stvoreni (proizvedeni) resursi. Prirodni resursi su najduže korišćeni resursi (zemljište, voda, vazduh). Brojnošću i kvalitetom ljudski potencijal utiče na kreativno korišćenje objektivnih (prirodnih) uslova proizvodnje. Ljudski potencijal danas predstavlja najvredniji resurs (naziva se „*Humani kapital*“). Delovanjem ljudskog faktora na prirodne resurse stvaraju se materijalni resursi (npr. sredstva za rad i predmeti rada) kao što su sirovine, energija, mašine, skladišni kapaciteti, štale, pa i same informacije. Različiti agrarni resursi jednim imenom nazivaju se *faktori poljoprivredne proizvodnje*. Ono što je karakteristično i zajedničko za sve agrarne resurse jeste njihova ograničena raspoloživost.

Agroprivredni subjekti su pojedinci ili organizovane grupe pojedinaca koje samostalno donose odluke o upotrebi raspoloživih resursa u agroprivredi. Agroprivredni subjekti samostalno snose rizik donetih odluka. Podela privrednih subjekata u ekonomskoj teoriji vrši se na: *preduzeća, domaćinstva i državu*. Ciljevi navedenih subjekata u agroprivredi su različiti. I danas država se javlja kao partner privrednih subjekata na tržištu kroz model makro-ekonomske intervencije u razvijenim zemljama sveta. Državne funkcije u ovom modelu se primenjuju na dva segmenta:

✓ Država utvrđuje pravila tržišne utakmice i mehanizmom kazni i nagrada obezbeđuje njihovo poštovanje

✓ Preko organa izvršne vlasti svim učesnicima obezbeđuje sve dostupne informacije za donošenje privrednih odluka

Nezavisnost poljoprivrednih proizvođača koji samostalno donose odluke i okvire proizvodnog angažovanja i snose rizik poslovanja, a država preuzima ulogu definisanja makro-ekonomskog okvira poslovanja agroproizvođača, adekvatnog informisanja i difuzija novih tehnologija naziva se *kooperativna država*.

Aktivnosti ekonomskog sistema su: proizvodnja, potrošnja, raspodela i razmena roba. To su aktivnosti iz finansijske sfere, zatim spoljnotrgovinska razmena roba i proširenje na međunarodno tržište novca i novčanog kapitala. **Agrarne institucije** predstavljaju trajni oblik veza (ekonomskih aktivnosti) između subjekata na ustaljeni način (tržište poljoprivredno-prehrambenih proizvoda, tržište zemljišta, svojina, agrarni i ruralni budžet, ugovorno povezivanje aktera agrobiznisa, agrarni budžet, javna skladišta, ruralni budžet). Ustaljeni odnosi između agroprivrednih subjekata doprinose stabilnosti agroprivrednog sistema.

2.4. Modeli organizaciono – poslovne strukture savremenog agrara

2.4.1. Model porodične poljoprivrede i agrobiznis model

U zemljama razvijene tržišne ekonomije paralelno egzistiraju dva modela funkcionisanja agrosektora:

1. Porodično poljoprivredno gazdinstvo (farmerski model)
2. Agroindustrijski biznis

Kada je reč o porodičnom modelu poljoprivrede treba naglasiti da on nikada i nigde nije postojao u idealnoj formi.

Prema FAO poljoprivredno gazdinstvo je ono kojim upravlja domaćinstvo i gde se poljoprivredna radna snaga u velikoj meri obezbeđuje u domaćinstvu. „Porodica i farma su povezane, ko-evoluiraju i kombinuju ekonomsku, ekološke, socijalne i kulturne funkcije (https://www.euro-parl.europa.eu/RegData/etudes/note/join/2014/529047/IPOLAGRI_NT%282014%29529047_EN.pdf).

Tabela 1.

Modeli poslovno-organizacione strukture savremenog agrara

Porodični model poljoprivrede	Model agroindustrijskog biznisa
Operaciono funkc. na bazi vlasništva	Industrijski organizovan
Preduzetnički usmeren	Finansiran u cilju rasta
Disperziran kao "mali"	Koncentrovan kao "veliki"
Proizvodno diverzifikovan	Usmeren na specijalizaciju
Utemeljen na porodici	Utemeljen na menadžmentu
Tehnološki progresivan	Kapital-intenzivan
Veća fleksibilnost	Moćan u kontrolisanju tržišta
Usmeren ka očuvanju resursa	Standardizacija procesa proizvod.
Usmeren na očuvanje resursa	Resursno-potrošački usmeren
Bavljenje poljoprivredom je biznis i način života	Bavljenje poljoprivredom je isključivo biznis

Izvor: Zakić, Z. i Stojanović, Ž. *Ekonomika agrara*, 2008, Ibidem, str. 45

Organizacioni oblici agroindustrijskog biznisa:

- ✓ Individualna ili porodična farma
- ✓ Partnerska farma
- ✓ Korporacijska farma

U okviru farmerskog modela u razvijenim zemljama egzistiraju dva pristupa koja fokusiraju porodični tip poljoprivrede:

Tabela 2.

Karakteristike modela porodične poljoprivrede

Tradicionalno-usmereni farmeri	Preduzetnički-usmereni farmeri
Obično manja farma	Izrazito velika farma
Zaduživanje je oprezno	Obilato pozajmljuje kapital
Veća stabilnost u teškim vremenima	Rizik prezaduženosti
Preferencija vlasništva nad zakupom	Zakup i vlasništvo su ravnopravni
Diverzifikacija u proizvodnji	Specijalizacija i komercijalizacija proizvodnje
Manja osetljivost na tržišne potrebe	Velika osetljivost na tržišne potrebe
Kontinuitet identiteta porodice na farmi	Farma nije permanentna baza porodice
Veća generacijska saradnja u domaćinstvu	Generacijska konkurencija na farmi
Očuvanje farme za jednog naslednika	Samoutemeljenje eventualnog naslednika
Visok nivo komunalne lojalnosti i ekološkog ponašanja	Niži nivo lojalnosti komuni i profitna orijentacija

Izvor: Zakić, Z. i Stojanović, Ž. *Ekonomika agrara*, 2008, Ibidem, str. 46

Preduzetnički usmereni farmeri su nosioci tržišno orijentisane poljoprivredne proizvodnje, dok su tradicionalno usmereni farmeri identifikovani kao “ruralni svet” i pripadaju tzv. seljačkoj ekonomiji. Tradicionalno usmereni farmeri su reprezentanti tranzicije. To su danas mešovita gazdinstva ili prirodni proizvođači koji perspektivu opstanka u ruralnim područjima ne mogu vezivati za poljoprivrednu aktivnost.

2.4.2. Različite forme integrisanja u agrobiznis

U uslovima globalizacije i liberalizacije poljoprivredno - prehrambenog tržišta, javlja se potreba za povećanjem zahteva za bezbednošću hrane s jedne strane i biološkog karaktera poljoprivredne proizvodnje s druge strane, uticali su na sve veću neizvesnost u poljoprivrednoj proizvodnji. Osnovni motiv poljoprivrednih proizvođača pri integrisanju u agrobiznis vezan je za snažnu averziju prema riziku. Prema Hardakeru rizici u poljoprivredi dele se na poslovne i finansijske (koji proizilaze iz načina finansiranja poljoprivrednog gazdinstva). Udruživanje pruža šansu za prevazilaženje različitih formi rizika, a poslovni rizici mogu biti institucionalni, proizvodni i cenovni.

Institucionalni rizik ne može kontrolisati pojedinačno poljoprivredni proizvođač. Institucionalni rizik nastaje kao rezultat promena u merama agrarne

politike i drugim regulatornim aktima usmerenim ka agraru kao što su npr. poreski sistem, zaštita životne sredine, zakonske mere u pogledu zdravstvenih i sanitarnih uslova i slično, o čemu se mora voditi računa. **Proizvodni rizici** odnose se na nemogućnost farmera da iz objektivnih ili subjektivnih razloga obezbede zadovoljavajući nivo produktivnosti na farmi. Objektivni rizici se ogledaju u prirodnim okolnostima koje mogu uticati, odnosno redukovati nivo proizvodnje (npr. elementarne nepogode - suše, poplave, grad i dr.). Osiguranje u vidu plaćanja premije predstavlja način odbrane tj., obezbeđenja od navedenih oblika rizika. S druge strane, subjektivni rizici proizvodnje se odnose na adekvatnost upravljanja proizvodnjom na farmi. **Cenovni ili tržišni rizik** definisan je smerom i intenzitetom kretanja cene outputa ili inputa nakon trenutka kada je kapital uložen u određene proizvodne operacije (organski karakter i dužinu proizvodnog ciklusa). Kao prvi korak odbrane od ove vrste rizika može se delimično ili u potpunosti preduprediti istraživanjem tržišta u okviru adekvatno koncipiranog marketing menadžmenta.

Istorijski posmatrano prva praktikovana metoda za upravljanje rizikom u poljoprivredi bila je diverzifikacija proizvodnje. Iz mnogo razloga primena ove metode je ograničena na manje farme (kojima upravljaju stariji poljoprivrednici). U modernom industrijalizovanom kompleksu proizvodnje hrane povezivanje aktera u okviru jedinstvenog agrosistema može biti različito (Zakić i Stojanović, 2008, 49-50):

1. *Vertikalna koordinacija*
2. *Ugovorna proizvodnja*
3. *Vertikalna integracija*

Vertikalna koordinacija kao najniži oblik udruživanja podrazumeva povezivanje sukcesivnih faza marketinga i proizvodnje određenog proizvoda u entitetu jedinstvenog donošenja odluka. Dakle, obuhvaćeni su subjekti koji se nalaze u okviru jednog pravnog subjekta.

Ugovorna proizvodnja se bazira na instituciji ugovora između proizvođača primarnih poljoprivrednih proizvoda (biljnih i stočarskih) sa prerađivačima, dilerima i drugima koji slede, odnosno prethode određene faze primarne proizvodnje. Na ovaj način povezivanja primarnih poljoprivrednika redukuje se rizik u smislu prodajne ili nabavne cene čime se unapred definišu granice profitabilnosti datog projekta. U tom smislu se u razvijenom svetu najčešće koriste ugovori kao što su *ugovor o upravljanju proizvodnjom* i *marketing ugovor*. U praksi najčešće koriste se dve forme ugovora o upravljanju proizvodnjom, a to su:

1. Ugovor o proizvodnji i
2. Ugovor o snabdevanju inputima

Ovi ugovori daju široko pravo kupcu da upravljaju proizvodnim procesima. Treba napomenuti da su navedene metode ugovornog povezivanja na bazi proizvodnje često bili kritikovani u praksi. Radi prevazilaženja nedostataka prethodnih ugovora, nastali su tzv. *marketing ugovori*. Marketing ugovori su usmeni ili pisani dogovori između kupca i proizvođača kojim se unapred

definiše cena za određeni poljoprivredni proizvod. Marketing ugovori egzistiraju u različitim oblicima:

1. Ugovor sa garantovanom minimalnom cenom kupoprodaje
2. Ugovor sa definisanom bazom
3. Ugovor do dospeća ili forvard ugovor

Marketing ugovor je nadogradnja ugovora o upravljanju proizvodnjom gde se težište prava sa kupca premešta na poljoprivrednog proizvođača. Ovaj ugovor dozvoljava razvoj specijalizacije i porast produktivnosti, jer su različiti akteri proizvodnje i distribucije određenog poljoprivrednog proizvoda pravno povezani na način koji im obezbeđuje sigurne uslove kupoprodaje. Osnovni nedostatak marketing ugovora je nemogućnost odustajanja od predhodno ugovorenih obaveza. Nadogradnjom marketing ugovora nastali su terminski berzanski ugovori (fjučersi i opcije) koji implementiraju opcije za prevazilaženje uočenih problema.

Vertikalna integracija predstavlja povezivanje agroproizvođača usmeren ka izgradnji posebne marke i pozicioniranja na tržištu u smislu strategije stvaranja lojalnih potrošača. Uslov vertikalne integracije jeste fazna proizvodnja koja može biti: *integracija unapred* – ukoliko integracija uključuje povezivanje primarnog poljoprivrednog proizvođača sa preduzećem koje se bavi distribucijom hrane ili preradom i *integracija unazad* – integracija u suprotnom smeru, odnosno integrisanje poljoprivrednih proizvođača sa dobavljačima (npr. industrija stočne hrane). Forma integrisanja koja dovodi do jačanja tržišnog učešća iznad 40% posmatra se kao jačanje tržišne moći. Da bi se sprečilo nastajanje monopola takve forme su kontrolisane nacionalnim zakonodavstvom koje treba da onemogući njihovo nastajanje. Zadruga kao oblik vertikalnog integrisanja obradiće se posebno (u trećem poglavlju) i sagledati u širem kontekstu unutar agroprivrednog sistema.

Pitanja za proveru znanja

1. Definicija poljoprivrede
2. Šta se podrazumeva pod agroprehrambenim sistemom?
3. Navedite različite aspekte definisanja poljoprivrede
4. Objasniti organizaciono-proizvodni aspekt
5. Objasniti poslovno-profesionalni aspekt
6. Objasniti ekološko-patriotski aspekt
7. Objasniti radno-kultni pristup
8. Objasniti agro-globalistički pristup
9. Definicija agrobiznisa
10. Koja četiri osnovna sektora vezana za proizvodnju i distribuciju poljoprivredno-prehrambenih proizvoda čine modernu poljoprivredu?
11. Navedite osnovne elemente koji čine agroprivredu
12. Definišite pojam resursa u agroprivredi
13. Šta obuhvataju materijalni resursi?
14. Objasnite šta se podrazumeva pod agroprivrednim subjektima
15. Navedite osnovne ciljeve subjekata u agroprivredi
16. Navedite osnovne aktivnosti ekonomskog sistema
17. Navedite šta se podrazumeva pod agrarnim institucijama
18. Navedite i objasnite osnovne modele organizaciono – poslovne strukture modernog agrara
19. Navedite osnovne vrste rizika
20. Objasnite institucionalni (sistemski) rizik
21. Objasnite proizvodni rizik
22. Navedite prvu praktikovanu metodu za upravljanje rizikom u poljoprivredi
23. Objasnite cenovni ili tržišni rizik
24. Navedite osnovne modele povezivanja (integriranja) unutar agrobiznisa
25. Objasnite vertikalno koordinaciju
26. Objasnite ugovornu proizvodnju kao formu integracije
27. Vrste ugovora o upravljanju proizvodnjom (navesti i objasniti)
28. Objasnite šta se podrazumeva pod marketing ugovorima
29. Vrste marketing ugovora
30. Koje su osnovne razlike između marketing ugovora i ugovora o upravljanju proizvodnjom?
31. Objasnite vertikalnu integraciju